

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΤΟΜΟΣ ΕΞΗΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΜΗΝΑ Δ. ΜΥΡΤΙΔΟΥ
1958

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ο ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΠΑΡΑ Τῷ ΠΛΟΥΤΑΡΧῷ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΝΤΙ

Α'- ΓΕΝΙΚΑ

Ἡ πραγματεία ἡμῶν περὶ τοῦ Θουκυδίδου παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ καθόλου ἐπεμερίσθη εἰς δύο : ὑποκείμενον τῆς πρώτης εἶναι ὁ Θουκυδίδης παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ὡς βιογράφῳ ἐν στενοτέρῳ ἐννοίᾳ, καθ' ἣν λαμβάνεται κυρίως ὑπ' ὄψιν ὁ Θουκυδίδης ὡς ἱστορικὴ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ πηγὴ πρὸς ἀποτελέσειν τῶν Βίων παραλλήλων αὐτοῦ ὑποκείμενον τῆς δευτέρας ἐπὶ μέρους πραγματείας εἶναι ὁ Θουκυδίδης παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ὡς φιλοσόφῳ ἐν τῇ εὐρυτάτῃ, ἐν ἣ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἔκειτο ὁ ὄρος, ἐννοίᾳ. Ἡ πρώτη τῶν ἐπὶ μέρους πραγματειῶν τούτων ἐδημοσιεύθη ἤδη¹, ἡ δευτέρα δὲ εἶναι ἡ παροῦσα.

Κατὰ τὸ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπὶ μέρους πραγματεία μνημονευθὲν παρὰ Κ. Ziegler παρατήρημα, ὁ Πλούταρχος καὶ ἐκ τῶν τριῶν κλασσικῶν ἱστορικῶν, τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ξενοφώντος, οὓς πάντας καλῶς καὶ κατὰ βάθος γνωρίζει, ἀντλεῖ συχνότερον ἐν τοῖς Ἠθικοῖς ἢ ἐν τοῖς Βίοις παραλλήλοις, συγκεκριμένως δ' ἐκ τοῦ Θουκυδίδου τριακοντάκις ἐν τῷ πρώτῳ καὶ εἰκοσιτετράκις ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἔργων αὐτοῦ τούτων².

Ἡ τοιαύτη σχέσις τῶν κατὰ τὸ παρατήρημα ἐν τοῖς δύο πλουταρχείοις ἔργοις ἀντλουμένων τούτων φαίνεται κατ' ἀρχὴν ξενίζουσα, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Θουκυδίδης εἶναι ἱστορικός, φέρονται δ' ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἐγγύτερον πρὸς αὐτὸν οἱ Βίοι παράλληλοι ἢ τὰ Ἠθικὰ τοῦ Πλουτάρχου.

Ἐν πρώτοις δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται τοῦτο μὲν ὅτι οἱ Βίοι παράλληλοι, καίτοι παράκεινται κατ' ὄγκον πρὸς τὰ Ἠθικά³, ἐκπροσω-

1. Θ. Σ. Τζαννετάτου, Ὁ Θουκυδίδης ὡς πηγὴ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ βιογραφοῦντι, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθ., 1957 - 1958, σ. 492 - 529. Ἐκεῖ (σ. 493 κ. ἐξ.) πλείονα περὶ τῶν κατὰ τὸν μερισμὸν τούτων.

2. Τοῦ αὐτοῦ, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 494. Τὸ παρὰ Ziegler παρατήρημα ἐν Κ. Ziegler, Plutarchos von Chaironeia, Pauly - Wissowa, R.E., τόμ. ΚΑ', 1951, σ. 923 κ. ἐξ.

3. Οὕτως ἐν τῇ παρὰ Didot γνωστῇ ὁμοιομόρφῳ ἐκδόσει ἀμφοτέρων τῶν ἔργων τοῦ Πλουτάρχου, τὰ μὲν Ἠθικὰ καταλαμβάνουσι 1402 σελίδας, οἱ δὲ

ποῦσιν ἤτινος εὐρύτητος καὶ συνεχείας διαφέροντα καὶ ἀσχολίας ἐν τῷ βίῳ τοῦ Πλουτάρχου, ὃ ὁποῖος καθόλου ὑπῆρξε « φιλόσοφος », κάτοχος δηλονότι τῆς πλέον ὑψηλῆς ἀλλὰ καὶ ἑξαιρέτως πολυμεροῦς τότε παιδείας, τοῦτο δὲ ὅτι τὸ θουκυδίδειον ἔργον, καίτοι παρῆεν εἰδήσεις καὶ κρίσεις κατὰ τὴν σύνταξιν περιορισμένου ἀριθμοῦ Βίων¹, ἐν τούτοις προσεφέρετο λαμπρῶς εἰς ποικίλας, ἔξω δὲ τοῦ αὐστηρῶς ιστορικοῦ πεδίου, σκέψεις καὶ συμπεράσματα.

Ταῦτα πάντα κατ' ἀρχὴν, περαιτέρω δὲ ἄξιον ἐξετάσεως εἶναι τὸ ἐνδεχόμενον ὠρισμένα τῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἐν τοῖς Βίοις παραλλήλοις ἀντλούμενων νὰ μὴ εἶναι πηγὴ εἰς συγγραφὴν τῶν Βίων τούτων, ἀλλ' ἐπ' εὐκαιρίᾳ μᾶλλον ἢ ἤτιον προσφερόμενον ἄλλης φύσεως ὑλικόν, ὡς καὶ ἀντιθέτως τινὰ τῶν ἐν τοῖς Ἡθικοῖς ἐκ τοῦ Ἀθηναίου ιστορικοῦ ἀντλούμενων νὰ ἀποτελῶσιν ἱστορικὸν ὑλικόν, χρησιμοποιοηθὲν δι' ἄλλους ἢ πρὸς ἀποτελέσιν τῶν Βίων σκοπούς. Ἰδωμεν νῦν τί ἐκ τῶν πραγμάτων προσφέρεται ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα.

Β' - ΕΚ ΤΟΥ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ἐν πρώτοις, εἰδήσεις ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἱστορικοῦ μᾶλλον ἢ ἤτιον περιεχομένου, χρησιμοποιοῦμεναι δὲ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ὡς φιλοσόφῳ.

1) Περὶ πολυφιλ. 7, Ἡθ. 96 C. Εἰς κύρωσιν ἐνταῦθα τοῦ παρατηρήματος ὅτι « ἔνιοι τῶν φίλων οὐθὲν ἀπολαύσαντες εὐτυχούντων συναπόλλυνται δυστυχοῦσι καὶ τοῦτο μάλιστα πάσχουσιν οἱ φιλόστοργοι καὶ χαρίεντες » προσάγονται παραδείγματα, πρῶτον μὲν, ἁμάρτυρον, καθ' ὃ κοινῶς γνωστόν, ὃ « Θησεὺς Πειρίθῳ κολαζομένῳ καὶ δεδεμένῳ », δεύτερον δέ, ἀντλούμενον τοῦτο ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Θουκυδί-

Βίοι παράλληλοι 1281, οὕτω δὲ οὗτοι ὑπολείπονται ἐκείνων κατὰ 121 σελίδας μόνον, ἤτοι σχεδὸν καθ' ἓν δωδέκατον.

1. Κατὰ τὸ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν δύο τούτων πραγματειῶν παρατήρημα (βλ. Θ. Σ. Τζαννετάτου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 527) δέκα ἐπὶ ἐκ τῶν εἴκοσι τεσσάρων χωρίων, ἐν οἷς παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ βιογραφοῦνται γίνεται χρῆσις τῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου προσφερομένων, ἀναφέρονται εἰς σύγχρονα τῷ Ἀθηναίῳ ἱστορικῷ. Γενικώτερον δὲ παρατηρητέον ὅτι ἡ περιοχὴ τῶν Βίων παραλλήλων τοῦ Πλουτάρχου, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τῶν αὐτοκρατορικῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, εἶναι πολλῶ εὐρυτέρα τῆς τοῦ θουκυδίδειου ἔργου.

δου ιστορουμένων περι τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου λοιμοῦ: « ἐν δὲ τῷ λοιμῷ φησιν ὁ Θουκυδίδης (II, 51, 5) τοὺς ἀρειῆς μάλιστα μεταποιουμένους συναπόλλυσθαι τοῖς φίλοις νοσοῦσιν· ἠφείδουν γὰρ σφῶν αὐτῶν ἰόντες παρὰ τοὺς ἐπιτηδείους ».

Παρὰ Θουκυδίδη (ἐνθ' ἄνωτ.) ἐκτίθεται τί « τὸν πλείστον φθόρον ἐνεποίει » κατὰ τὸν ἀνωτέρω λοιμόν: « εἴτε γὰρ μὴ ἠέλοιεν δεδιότες ἀλλήλοις προσιέναι, ἀπώλλυντο ἐρημοί... εἴτε προσίοιεν, διεφθείροντο, καὶ μάλιστα οἱ ἀρειῆς τι μεταποιούμενοι· αἰσχύνη γὰρ ἠφείδουν σφῶν αὐτῶν ἐσιόντες παρὰ τοὺς φίλους »¹.

Προδήλως τὸ ἐκ τοῦ ιστορικοῦ λαμβανόμενον δὲν ἀποδίδεται παρὰ τῷ φιλοσόφῳ οὐδὲ ἦτο δυνατόν, ὡς ἔχει παρ' αὐτῷ ἐνταῦθα ὁ λόγος, νὰ ἀποδοθῇ κατὰ λέξιν. Δύο μόνον, τῶν πλέον, ὡς φαίνεται, χαρακτηριστικῶν, ἐκφράσεων ἐπεδιώχθη τοιαύτη ἀπόδοσις, τῆς « καὶ μάλιστα οἱ ἀρειῆς τι μεταποιούμενοι » καὶ τῆς « ἠφείδουν σφῶν αὐτῶν », ἀλλ' ἢ ἐν τῇ πρώτῃ μετάθεσις τοῦ « μάλιστα », ἐπιφέρουσα οὐσιώδη μεταβολὴν τῆς σημασίας, καὶ ἢ ἐν τῇ δευτέρῃ παράλειψις τοῦ « αἰσχύνη » συνιστιῶσιν οὐσιώδεις μᾶλλον διαφορὰς παρ' ἄλλας, ἐλάχιστα ὡς πρὸς τὸ νόημα σημαινούσας, ὡς « ἰόντες » ἀντὶ « ἐσιόντες », « ἐπιτηδείους » ἀντὶ « φίλους ». Ἐν τοῖς appar. crit. τῶν ἐκδόσεων οὐδὲν παρέχεται, βοηθοῦν τὴν ἐρμηνεῖαν τινὸς τῶν διαφορῶν τούτων. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ χειρόγραφος ἐνταῦθα παράδοσις ἔχει καλῶς, αἱ διαφοραὶ αὗται, τοῦλάχιστον αἱ σπουδαιότεραι, ὀφείλονται εἰς τὸν Πλούταρχον καὶ συγκεκριμένως εἴτε εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ λόγου ἀπὸ εὐθέως εἰς πλάγιον εἴτε εἰς προσαρμογὴν τῶν λεγομένων, εἴτε καὶ εἰς ἀκηδῖαν τοῦ συγγραφέως τούτου. Τὰ δύο πρῶτα εὐρίσκομεν πιθανώτερα².

1. Τὸ χωρίον, ὡς καὶ πάντα τὰ ἐπόμενα ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, ὅπου οὐχὶ ἄλλως δηλοῦται, ἐν τῇ παρούσῃ, ὡς καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ, πραγματεία ἡμῶν, κατὰ τὴν ἐν τῇ Bibliotheca oxoniensis τελευταίαν ἀνατύπωσιν τῆς Β' ἐκδόσεως τοῦ Θουκυδίδου ὑπὸ H. S. Jones καὶ J. E. Powell.

2. Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὸ « αἰσχύνη » πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τοῦτο ἐν τῷ θουκυδιδεῖῳ χωρίῳ ἄγει εἰς τὴν παρὰ A. W. Gomme (A historical commentary on Thucydides, τόμ. Β', Ὁξφόρδη 1956, σ. 157) διδομένην ἔννοιαν « ἀρειή », καθ' ἣν πρωτίστως αὕτη εἶναι « courage and a sense of duty, not kindness ». Ἡ παράλειψις αὐτοῦ ἐν τῷ πλουταρχεῖῳ χωρίῳ δὲν φαίνεται ἄσχετος πρὸς τὴν ἐνταξιν παρ' αὐτῷ τῆς ἐκ τοῦ Θουκυδίδου περικοπῆς ὡς παραδείγματος, ἀναφερομένου εἰς τοὺς « φιλοσιόργους καὶ χαρίεντας », ἀκολουθοῦντος δὲ τῷ περὶ τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Πειρίθου, καὶ οὕτω παρὰ Πλουτάρχῳ ἐνταῦθα ἢ πρώτη ἔννοια τῆς « ἀρειῆς » πρέπει νὰ εἶναι « kind-

Ἡ δευτέρα θέσις τῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου παρεχομένων ἐν τῷ ἡμέτερω χωρίῳ οὐδὲν εἰς μείωσιν προσφέρει τοῦ ἱστορικοῦ. Ἐφ' ὅσον τὸ ἄλλο προσαγόμενον παράδειγμα ἀναφέρεται εἰς τὸν Θησέα, τοῦτο ἔπρεπε νὰ παρατεθῇ πρῶτον.

2) Πότ. Ἀθ. πόλ. ἡ σοφ. ἐνδοξότ. 3, Ἡθ. 347 D. Περὶ τοῦ ἀξιούντος « τιμὰς ἔχειν ὡς Κυνέγειρος ἔσχεν, ὡς Καλλίμαχος, ὡς Πολύζηλος, οὗτι τὰς τούτων ἀριστείας... ἀπήγγειλεν » ἐρωτᾶται: « ἀρ' οὐκ ἂν ἐδόκει πᾶσαν ὑπερβάλλειν ἀναίδειαν, ὅπου γε Λακεδαιμονίους φασὶ τῷ τὴν ἐν Μαντινείᾳ φράσαντι νίκην, ἣν Θουκυδίδης ἱστόρηκεν (V, 64-74), εὐαγγέλιον ἐκ φιδιτίου κρέας ἀποστεῖλαι; »

Τὰ αὐτὰ σχεδὸν περὶ τοῦ « φράσαντος » τὴν νίκην ταύτην τῆς Μαντινείας ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Ἀγησιλάου (33). Περὶ ἀμφοτέρων τῶν χωρίων τούτων διελάβομεν ἐκτενῶς ἐν τῇ πρώτῃ πραγματείᾳ ἡμῶν (σ. 497 κ. ἑξ.), κρίνομεν δὲ χρήσιμον νὰ ἐπαναλάβωμεν ἀπλῶς ἐνταῦθα ὅτι τὰ περὶ τῆς νίκης ταύτης στηρίζουσι γενικώτερον, θεωρητικῆς δὲ μᾶλλον φύσεως παρατήρημα τοῦ συγγραφέως, ἡ φράσις δὲ « ἣν Θουκυδίδης ἱστόρηκεν » ἐτέθη ἀπλῶς πρὸς διαστολὴν τῆς μάχης ταύτης ἀπ' ἄλλης ὁμωνύμου, οὐδὲν πέρα τῆς διαστολῆς ταύτης δηλοῦσα.

3) Περ. μὴ χρᾶν ἔμμ. Πυθ. 19, Ἡθ. 403 A (Sieveking). Ἐν συζητήσῃ περὶ ἄλλων καὶ τῆς « αἰτίας, ἣ πέπαυκε τὴν Πυθίαν ἐν ἔπεσι καὶ μέτροις ἄλλοις θεσπίζουσαν » ὁ Θεῶν « ὑπολαβῶν », διακόψας καὶ λαβῶν τὸν λόγον, παρατηρεῖ περὶ τῶν χρησμῶν: « τῶν δ' ἐνταῦθα (χρησμῶν οἴσθα) πολλοὺς καὶ τότε καταλογάδην ἐκφερομένους καὶ περὶ πραγμάτων οὐ τῶν τυχόντων », ἐπάγεται δὲ « Λακεδαιμονίοις τε γάρ, ὡς Θουκυδίδης ἱστόρηκε, περὶ τοῦ πρὸς Ἀθηναίους πολέμου χρωμένοις ἀνεῖλε νίκην καὶ κράτος¹, καὶ βοηθήσειν αὐτοῖς καὶ παρακαλούμενος καὶ ἀπαράκλητος ».

Παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ (A', 118, 3)² ἀναλόγως ἐκτίθενται τὰ περὶ τοῦ πρὸς τὸν ἐν Δελφοῖς θεὸν ἐρωτήματος τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπιφέρεται δέ: « ὁ δὲ ἀνεῖλεν αὐτοῖς, ὡς λέγεται, κατὰ κράτος πολεμοῦσι νί-

liness », προσαρμοζομένης τῆς θουκυδιδείου περικοπῆς εἰς τὸ ὅλον παρὰ τῷ ἐκ Χαιρωνείας συγγραφεῖ.

1. κατὰ κράτος Wasse, κατὰ τὰ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ (A', 118, 3). Ἡ διόρθωσις φαίνεται εὐλογος.

2. Δὲν ἀναγράφεται παρὰ Sieveking κατὰ χώραν παραπομπῆ εἰς Θουκυδίδην.

κην ἔσεσθαι, καὶ αὐτὸς ἔφη ξυλλήψεσθαι καὶ παρακαλούμενος καὶ ἄκλητος »¹.

Γενομένης ἀποδεκτῆς τῆς διορθώσεως Wasse, φαίνονται τὰ πράγματα καλῶς παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἀποδιδόμενα, εἰ καὶ μὴ αὐτολεξεῖ, ὡς θὰ προσεδοκᾶτο περὶ δελφικοῦ μάλιστα χρησμοῦ. Τὸ « ὡς λέγεται » ἀναφερόμενον, καθ' ἡμᾶς, εἰς τὸ περιεχόμενον, οὐχὶ δὲ ἀπλῶς εἰς τὰς λέξεις, ὡς φαίνεται ὑποστηρικθέν², εἰσάγει οὐσιώδη μᾶλλον, εὐλογον δέ, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ χρησμοῦ ἐποχὴν³. Ἡ παράλειψις

1. Παρὰ Θουκυδίδη καὶ ἀλλαχοῦ περαιτέρω γίνεται λόγος περὶ τοῦ χρησμοῦ τούτου, ἧτοι ἐν τῇ δημηγορίᾳ τῶν Κορινθίων κατὰ τὸ ἐν Σπάρτῃ συνέδριον τῶν συμμάχων (Α', 123, 1): « τοῦ τε θεοῦ χρήσαντος καὶ αὐτοῦ ὑποσχόμενου ξυλλήψεσθαι », ἐπίσης δὲ μετὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις λοιμοῦ (Β', 54, 4): « μνήμη δὲ ἐγένετο καὶ τοῦ Λακεδαιμονίων χρηστηρίου τοῖς εἰδόσιν, ὅτε ἐπερωτῶσιν αὐτοῖς τὸν θεὸν εἰ χρὴ πολεμεῖν ἀνεῖλε κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκην ἔσεσθαι, καὶ αὐτὸς ἔφη ξυλλήψεσθαι ». Προδήλως ἐκ τῶν τριῶν χωρίων κύριον εἶναι τὸ πρῶτον (οὕτω καὶ παρὰ Η. W. Parke - D. E. W. Worme II, The delphic oracle, τόμ. Β', The oracular responses, Ὁξφόρδη, 1956, σ. 60, κρίνεται), ἐκ τούτου δὲ ἠντλήσεν, ὀρθῶς ποιῶν, ὁ Πλούταρχος, ὡς δεικνύεται ἐκ τοῦ « παρακαλούμενος καὶ ἄκλητος », ὅπερ ἐν αὐτῷ μόνῳ ἐκ τῶν τριῶν τούτων χωρίων φέρεται.

Προσθετέον ὅτι μνεῖα τοῦ χρησμοῦ γίνεται καὶ παρὰ Σοῦίδῃ (ἐν λ. ἄκλητον, Adler): οὕτω γὰρ ἐδόθη χρησμός τοῖς Λακεδαιμονίοις· καλούμενός τε κἄκλητος θεὸς παρέσται ». Προφανῶς ὁ γράψας ἐνταῦθα ἠντλήσεν οὐχὶ ἐκ τοῦ Πλουτάρχου, ἀλλ' ἐξ οὗ καὶ οὗτος χωρίου τοῦ Θουκυδίδου.

2. Παρὰ Α. W. Gomme (A historical commentary on Thucydides, τόμ. Α', Ὁξφόρδη, ἀνατ. 1950, σ. 413) ὡς αἰτιολογία τοῦ « ὡς λέγεται » παρέχεται ὅτι αἱ λέξεις τοῦ χρησμοῦ δὲν ἦσαν ἐπακριβῶς γνωσταί, δὲν μνημονεύεται δὲ ἢ ἐν τῷ πλουταρχείῳ χωρίῳ παράλειψις τῆς φράσεως ταύτης, μὴ ληφθεῖσα, ὡς φαίνεται, ὑπ' ὄψιν. Ἡ παράλειψις τοῦ « ὡς λέγεται » ἐν τοῖς δύο ἄλλοις θουκυδιδεῖσι χωρίοις φαίνεται ὑπὲρ μᾶλλον σημαίνουσα ἢ κατὰ τῆς ἀπόψεως ἡμῶν. Τὸ πρῶτον τῶν χωρίων τούτων ἀνήκει, ὡς ἐλέχθη, εἰς δημηγορίαν τῶν Κορινθίων, οἱ ὅποιοι εἶχον πᾶν συμφέρον νὰ δεικνύωσι τὸν χρησμὸν ὡς πραγματικόν· τὸ δεύτερον χωρίον ἀναφέρεται εἰς ἀναμνήσεις τῶν ἐν ἀπογνώσει ὡς ἐκ τοῦ λοιμοῦ εὕρισκομένων Ἀθηναίων. Τὸ « ὡς λέγεται », εἰσάγον ἐποχὴν τοῦ συγγραφέως, δὲν θὰ εἶχεν προσφυῶς ἐν ἑκατέρῳ τῶν χωρίων τούτων.

3. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν αἰτιολογῇ ἐπαρκῶς τοιοῦτον χρησμὸν τὸ παρὰ Α. W. Gomme (ἐνθ' ἄνωτ.) προβαλλόμενον, καθ' ὃ αἱ Ἀθηναῖοι εἶχον τότε ἀπολέσει τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐν Δελφοῖς μετὰ τὴν ἤτταν παρὰ τὴν Κορώνειαν καὶ τὴν ἀποχώρησιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδος οὐδ' εὕρισκομεν σαφῆ περὶ τῶν ἀνωτέρω ἀπόδειξιν τὰ ἐν Θουκ. Α', 112, 5 προσφερόμενα. Ὅμως προσφυῶς ἔχει τὸ παρὰ τῷ αὐτῷ (ἐνθ' ἄνωτ.) περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ χρησμοῦ παρατηρούμενον: « this is the Spartan war-party's version ».

τῆς φράσεως ταύτης παρὰ Πλουτάρχῳ κινεῖ εἰς ἀπορίαν τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐνταῦθα πρόκειται περὶ χρησμοῦ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, πρὸς τὸ ὁποῖον στενοτάτους, ὡς γνωστόν, δεσμοὺς εἶχεν ὁ ἐκ Χαιρωνείας συγγραφεύς. Τὸ « ὡς Θουκυδίδης ἱστόρηκε », ὑποδεικνύον ἀπλῶς ἀδυναμίαν ἐλέγχου τῆς εἰδήσεως, ἂν μὴ ἀπόλυτον πίστιν πρὸς τὸν συγγραφέα τοῦτον, δὲν θεραπεύει προδήλως τὴν ἐκ τοῦ « ὡς λέγεται » δυσχέρειαν. Ἡ παράλειψις αὕτη μᾶλλον ἐρμηνευτέα ἐκ τῆς βαθείας πίστεως τοῦ Πλουτάρχου εἰς τοὺς χρησμοὺς τῶν Δελφῶν. Οὗτος στηρίζεται ἀνευ τινὸς ἰδίας ἐποχῆς εἰς τὰ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ παραδιδόμενα, δὲν φαίνεται δὲ αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην νὰ προστρέξῃ εἰς ἄλλην τινὰ πηγὴν.

4) Περ. τοῦ ἑαυτ. ἐπαιν. ἀνεπιφθ. 4, Ἡθ. 540 C (Pohlenz). Καθοριζομένων ἐνταῦθα τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς « ἀμέμπως » χωρεῖ αὐτέπαινος, παρατηρεῖται: « αὐτὸν δ' ἐπαινεῖν ἀμέμπως ἔστι πρῶτον μὲν, ἂν ἀπολογούμενος τοῦτο ποιῆς πρὸς διαβολὴν ἢ κατηγορίαν, ὡς ὁ Περικλῆς (Thuc. II, 60, 5) 'καίτοι ἐμοὶ τοιούτω ἀνδρὶ δογίζεσθε, δε οὐδενὸς ἤσσαν οἶομαι εἶναι γνῶναί τε τὰ δέοντα καὶ ἐρμηνεῦσαι ταῦτα, φιλόπολις τε καὶ χρημάτων κρείσσων' ».

Παρὰ Θουκυδίδῃ (ἐνθ' ἄνωτ.) ἐν δημηγορίᾳ βεβαίως τοῦ Περικλέους πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀναγινώσκεται αὐταῖς λέξεσι τὸ ἐν τῷ πλουταρχείῳ χωρίῳ ὡς παράδειγμα προβαλλόμενον μέρος « καίτοι κρείσσων », διὸ καὶ δὲν ἐπαναλαμβάνεται ἐνταῦθα.

Πρώτη κατὰ τὸν Πλούταρχον, βεβαίως δὲ οὐχὶ χρονολογικῶς, τῶν κατὰ τὰ ἄνωτέρω περιπτώσεων εἶναι ἢ ἐν ἀπολογία « πρὸς διαβολὴν ἢ κατηγορίαν », ταύτης δὲ προβάλλεται παράδειγμα χωρίον ἐκ δημηγορίας τοῦ Περικλέους ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, ἀσφαλῶς, καίπερ ἁμαρτύρως λαμβανόμενον, ἐνθα πράγματι ὁ Περικλῆς προσφεύγει εἰς τὸν αὐτέπαινον. Παρατηρητέον ὅτι τὸ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου χωρίον τοῦτο δὲν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Περικλέους, ὡς πολλὰ ἄλλα περὶ τοῦ ἐπιφανοῦς Ἀθηναίου πολιτικοῦ¹, ἀλλὰ μόνον ἐν ἄνωτέρῳ ἐκ τῶν Ἡθικῶν ἔργῳ². Τὸ πρᾶγμα εἶναι χαρακτηριστικόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀνεξήγητον. Τὸ χωρίον ἐκρίθη ὅτι ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐν-

1. Περὶ τούτων βλ. Θ. Σ. Τζαννετάτου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 503, 511, 515, 516, 518.

2. Ὡς ἐκ τούτου δὲν κατελέχθη ἐν τῇ πρώτῃ τῶν δύο τούτων πραγματειῶν ἡμῶν.

ταῦθα εἰς στήριξιν οὐχὶ εὐκόλως ἀποδεκτῆς ἀπόψεως, ἀφορώσης εἰς τὴν πρώτην κατ' ἀξίαν παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ περίπτωσιν, καθ' ἣν δὲν ἐπικροτεῖται μὲν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐπιλήψιμος ὁ αὐτέπαινος. Ὑποτίθεται δὲ ὅτι δὲν παρετέθη τὸ χωρίον καὶ ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Περικλέους¹, δοθέντος ὅτι οὐδὲν οὐσιῶδες περὶ αὐτοῦ προσθέτει. Τὰ κύρια στοιχεῖα τοῦ αὐτεπαίνου τούτου περιέχονται μᾶλλον ἢ ἥττον ἐν ἄλλῳ θουκυδιδεῖῳ χωρίῳ, ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς ἐκεῖ παρατιθεμένῳ, ἥτοι τὰ περὶ τοῦ « γινώ-
ναί τε τὰ δέοντα καὶ ἐρωτηνεῦσαι ταῦτα » ἐν Θουκ. Β', 65, 8 « δυνα-
τὸς ὢν τῇ γνώμῃ », ἐπίσης δὲ τὸ « χρημάτων κρείσσων » ἐν αὐτόθι:
« χρημάτων τε διαφανῶς ἀδωρότατος γενόμενος ».

5) Συμπ. Η', 3. Ἡθ. 733 Α. Ἐνταῦθα διερωτᾶται ὁ Πλούταρχος, διατί εἶναι « θαυμασιόν » τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐφ' ὅσον τὸ σῶμα « το-
σαύτας ἐν ἑαυτῷ δυνάμεις ἔχει, τοσαύτας δὲ διὰ σίτων καὶ ποτῶν ἐπει-
σάγεται ποιότητος ἐκάσποτε, χρῆται δὲ κινήσει καὶ μεταβολαῖς μήτε
καιρὸν ἕνα μήτε τάξιν αἰεὶ μίαν ἐχούσαις, αἱ πρὸς ἀλλήλας συμπλοκαὶ
τούτων ἀπάντων ἔστιν ὅτε καινὰ καὶ ἀσυνήθη νοσήματα φέρουσιν ». Πι-
ρατηρεῖ δ' ἐιρεξῆς « οἷον ὁ Θουκυδίδης (II, 50, 1) ἱστορεῖ τὸν
Ἀθήνησι λοιμὸν γενέσθαι, τεκμαιρόμενος αὐτοῦ τὸ μὴ σύντροφον μά-
λιστα τῷ τὰ σαρκοφάγα μὴ γεύεσθαι τῶν νεκρῶν ».

Πιρὰ Θουκυδίδη (ἐνθ' ἄνωτ.) ὡς « μάλιστα » δηλωτικὸν τοῦ
γεγονότος ὅτι τὸ « εἶδος τῆς νόσου », τοῦ λοιμοῦ δηλονότι, ὅπερ « τά τε
ἄλλα χαλεπωτέρας ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν προσέπιπεν ἐκά-
σιψ » ἦτο « ἄλλο τι ἢ τῶν ξυντρόφων τι » παρέχεται τὸ ἀκόλουθον:
« τὰ γὰρ ὄρνεα καὶ τετράποδα ὅσα ἀνθρώπων ἄπτεται, πολλῶν ἀτά-
φων γιγνομένων ἢ οὐ προσήει ἢ γευσάμενα διεφθείρετο ».

Καλῶς φαίνεται κατ' οὐσίαν ἔχουσα ἢ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἀπό-
δοσις παρατηρητέα τὰ ἀντίστοιχα « σαρκοφάγα » — « τὰ ὄρνεα καὶ
τετράποδα ὅσα ἀνθρώπων ἄπτεται », ἐνθα τὸ « ἄπτεται » προδήλως ἐν
τῇ εἰδικωτέρῳ ἐννοίᾳ τοῦ σπαράσσειν καὶ ἐσθίειν, ἐπίσης δὲ « μὴ γεύε-
σθαι — οὐ προσήει », ἐνθα ὑποδηλούμενος σκοπὸς ἐκ τοῦ « γευσάμενα »
ἐν τῷ ἀκολουθοῦντι δευτέρῳ μέλει τῆς διαζεύξεως. Παραλείψεις παρὰ
Πλουτάρχῳ, οἷαι ἢ τοῦ « πολλῶν ἀτάφων γιγνομένων » καὶ ἢ τοῦ « ἢ
γευσάμενα διεφθείρετο », εἶναι εὐνόητοι ἐκ τοῦ διαφόρου παρὰ τῷ
συγγραφεῖ τούτῳ ἐνταῦθα σκοποῦ.

1. Τὸ πρᾶγμα κατ' ἀρχὴν πᾶν ἄλλο ἢ ἀδύνατον εἶναι. Πλείονα περὶ τού-
του βλ. ἐν ἐπι μέρους πορίσμασι α' καὶ β', σ. 241 κ.έξ.

Ὁ Πλούταρχος τὸ δεύτερον προσφεύγει εἰς τὸν παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ ἱστορούμενον λοιμὸν, ἐνταῦθα δ' ἐν τῇ προσπαθείᾳ ἐν τῇ πράξει νὰ στηρίξῃ τὰ περὶ τῶν αἰτίων « τῶν καινῶν καὶ ἀσυνήθων νοσημάτων » προβαλλόμενα.

6) Εἰ πρεσβυτ. πολιτ. 27, Ἡθ. 797 Β. Διαρκοῦντος τοῦ ἐναντίου τοῦ Ἄργους πολέμου τῆς Σπάρτης, καὶ δὴ καὶ ὅτε ὁ Λακεδαιμόνιος βυσιλεύς Ἄγις « ἐν Ἀρκαδίᾳ τοῖς πολεμίοις ἐπῆγεν ἤδη τὸ στρατεύμα συνειταγμένον εἰς μάχην », παρατηρεῖται ἐνταῦθα ὅτι « τῶν πρεσβυτέρων τις Σπαρτιατῶν ἐπεβόησεν, ὅτι διανοεῖται κακὸν κακῶ ἰάσασθαι, δηλῶν τῆς ἐξ Ἄργους ἐπαιτίου ἀναχωρήσεως τὴν παροῦσαν ἄκαιρον προθυμίαν ἀνάληψιν βουλόμενον εἶναι, ὡς ὁ Θουκυδίδης (V, 65, 2) φησὶν ».

Παρὰ Θουκυδίδῃ (ἐνθ' ἄνωτ.) παρέχεται αὐταῖς κατ' οὐσίαν λέξεσι τὸ χωρίον « τῶν πρεσβυτέρων — βουλόμενον εἶναι », διὸ δὲν ἐπαναλαμβάνεται.

Καὶ ἐνταῦθα εἰς στήριξιν γενικῆς ἀρχῆς, ὡς ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα, ἀντλεῖται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἱστορουμένων. Τὸ ἐν τῷ ἐνταῦθα ἀνεκδότῳ τοῦ ἀγνώστου Σπαρτιατοῦ περιεχόμενον « κακὸν κακῶ ἰάσασθαι » ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν γενικὴν ταύτην ἀρχὴν, πρὸς τὸ « κακὸν » δὲ περαιτέρω ἐν τῷ ἐρμηνεύματι συναπτεόν τὸ « τῆς ἐξ Ἄργους ἐπαιτίου ἀναχωρήσεως », πρὸς τὸ « κακῶ » τὸ « τὴν παροῦσαν ἄκαιρον προθυμίαν », διὰ τοῦ τελευταίου δὲ τούτου χαρακτηρίζεται τὸ προηγουμένως λεχθὲν ὅτι ὁ Ἄγις « ἐπῆγεν ἤδη τὸ στρατεύμα... ».

Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ ἀπόδοσις καὶ ἡ χρῆσις τοῦ θουκυδιδείου χωρίου παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ καλῶς ἔχουσιν.

7) Πολιτ. παραγγ. 5, Ἡθ. 802 Β (Hubert): « διὰ τοῦτ' (ἦν) ἡ κατὰ Περικλέα πολιτεία ἴσχυε μὲν », ὡς φησι Θουκυδίδης (II, 65, 9), « δημοκρατία, ἔργῳ δ' ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή ». Τὸ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου χωρίον ἀποδίδεται ἐνταῦθα αὐτολεξεῖ, παρέχεται δὲ τοῦτο ἐπίσης ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Περικλέους (9). Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἀλλὰ καὶ τοῦ πρώτου πλουταρχείου χωρίου ἐλέχθησαν πολλὰ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν δύο πραγματειῶν τούτων (σ. 518 κ. ἐξ.), ἐπαναλαμβάνεται δὲ μόνον ἐνταῦθα ὅτι ἐν τοῖς ἐκ τῶν Πολιτικῶν παραγγελμάτων ἐξαίρεται διὰ τοῦ λαμβανομένου ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἡ ἀξία « τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως » ἀπλῶς παρὰ τοῖς πολιτικοῖς ἀνδράσιν, πρὸς οὐδὲν δὲ τοῦτο ἐνταῦθα ἀντιφέρεται οὐδ' ἐποχὴ τις τοῦ Πλουτάρχου προβάλλεται, τὰ δύο δὲ

τελευταία ταῦτα εὐρίσκονται ἐν δυσαρμονίᾳ, τὸ μὲν πρῶτον καθόλου πρὸς τὰ ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Περικλέους (9), τὸ δὲ δεύτερον ἐν μέρει πρὸς τὰ ἀλλαχοῦ ἐν τῷ αὐτῷ Βίῳ (15).

Ἐν ἑπτὰ περιπτώσεσι κρίνει ὁ Πλούταρχος χρήσιμον ἐν τοῖς Ἡθικοῖς νὰ ἀντλήσῃ εἰδήσεις ἱστορικῆς μᾶλλον ἢ ἥττον φύσεως ἐκ τοῦ Θουκυδίδου. Αἱ εἰδήσεις αὗται, ὡς θὰ προσεδοκᾶτο τοῦλάχιστον μέχρι τινός, ἀναφέρονται πᾶσαι εἰς τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, προβάλλονται ἐν τούτοις ἀντλούμεναι ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ εἰς στήριξιν συνήθως γενικῆς τινος ἀρχῆς, περὶ ἧς ἐκάστοτε ἐν τοῖς Ἡθικοῖς ὁ λόγος, αὕτη δὲ οὐδ' ἐμμέσως ἐνίοτε συνάπτεται πρὸς τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Ποικίλαι αἱ γενικαὶ ἀρχαί, ποικίλαι καὶ αἱ εἰδήσεις. Ἐν μιᾷ μόνῃ, τῇ πρώτῃ τῶν περιπτώσεων τούτων, ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς προσφεύγει καὶ εἰς ἄλλην, πλὴν τῆς ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, εἵδησιν πρὸς στήριξιν ἀρχῆς, ἡ εἵδησις δὲ αὕτη προτάσσεται, ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν ὑπὸ ἔποψιν ἀξιολογήσεως σημαίνει.

Δύο ἐκ τῶν θουκυδιδείων τούτων χωρίων, τὸ περὶ τῆς ἐν Μαντινείᾳ νίκης καὶ τὸ περὶ τῆς Περικλέους ἀρχῆς, χρησιμοποιοῦνται καὶ ἐν τοῖς Βίοις παραλλήλοις (τὸ μὲν ἐν Ἀγησ. 33, τὸ δ' ἐν Περ. 9), ἐξ ἄλλης βεβιαίως ἀφορμῆς καὶ πρὸς ἄλλον μέχρι τινός σκοπόν. Τὸ δεύτερον τούτων φέρεται συμπληρωμένον κατὰ τὴν διάφορον ἄποψιν «ἄλλων πολλῶν», ἣν δὲν δέχεται ἐν τούτοις ὁ Πλούταρχος.

Ἡ ἐν σχέσει πρὸς τὰ θουκυδίδεια ταῦτα χωρία ἀκρίβεια τοῦ Πλουτάρχου κυμαίνεται ἀπὸ τῶν ἐκ μεταθέσεως λέξεων ἢ παραλείψεως ἢ ἄλλης αἰτίας οὐσιωδῶν μᾶλλον ἢ ἥττον διαφορῶν μέχρι τῆς αὐτολεξεί, ὡς ἐν Ἡθ. 797 Β, κατ' οὐσίαν ἀποδόσεως. Ἄλλ' αἱ διαφοραὶ αὗται ὀφείλονται εἰς ἀνάγκας τοῦ μὴ εὐθέως λόγου ἢ ἄλλας ἐπὶ μέρους αἰτίας μᾶλλον ἢ ἀμέλειαν τοῦ εὐσυνειδήτου συγγραφέως, ὅπως δὲ δὲν φαίνονται ἀνατρέπουσαι τὴν καθόλου οὐσίαν.

Γ' - Ο ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΩΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΝ

Ὁ Θουκυδίδης ὡς συγγραφεὺς προβάλλεται παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ὑπὸ ποικίλας ἐπόψεις.

α') « Πράξεις » παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ καὶ ἡ θέσις τοῦ Πλουτάρχου

Χαρακτηρισμοὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου παρεχομένου ἱστορικοῦ ὑλικοῦ δὲν ἀφθονοῦσι παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ οὐδὲ εἶναι καθολικῆς κατὰ τὸν φιλόσοφον αὐτὸν τοῦλάχιστον ἰσχύος.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ Βίου τοῦ Νικίου (1), τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῶν καὶ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ « πράξεων », σπουδαίων δηλαδὴ ἐνεργειῶν τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ τούτου, ἀναγινώσκονται τὰ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν πραγματειῶν τούτων (σ. 495) ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς παρατεθέντα, καθ' ἃ ὁ Πλούταρχος χαρακτηρίζει αὐτὰς ὡς « μάλιστά γε δὴ τὸν τρόπον καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ πολλῶν καὶ μεγάλων παθῶν καλυπτομένην περιεχούσας », ἐκφράζει δὲ τὴν πρόθεσιν αὐτὰς νὰ « ἐπιδράμη βραχέως καὶ διὰ τῶν ἀναγκαίων » ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτοῦ νὰ παραδίδῃ « τὴν πρὸς κατανόησιν ἡθους καὶ τρόπου ἱστορίαν ». Ἐκ τῶν ἱκανῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο παρατηρουμένων ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἀνωτέρω πραγματειῶν ἡμῶν (σ. 496 κ.ἐξ.), γενικώτερον δὲ ἰσχυρόντων¹, ἐπαναλαμβάνεται μόνον ἐνταῦθα ὅτι ἡ τοιαύτη διάθεσις τοῦ Πλουτάρχου δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν προσφέροντα διὰ τὴν ἐλάσσονα ἀξιοπιστίαν αὐτοῦ ἢ ἄλλην τινὰ ὑποκειμενικὴν αἰτίαν, ἀλλ' εἰς τὸ προσφερόμενον ὑλικόν, περαιτέρω δὲ ὅτι ἡ ὡς ἄνω ἐκτίμησις τῶν παρὰ Θουκυδίδῃ « πράξεων » σχετίζεται πρὸς τὸν Νικίαν, οὐδὲν δ' ἐνταῦθα δεικνύει ὅτι αὕτη ἔχει καθολικώτερον κῦρος, οὐδόλως ἄλλως προσδοκώμενον, οὕτω δὲ θὰ ἦτο ἐπικίνδυνον νὰ νομισθῆ ὅτι ὁ Πλούταρχος ἀπορρίπτει πᾶσαν τῶν παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ « πράξεων » χρησιμότητα ἀπολύτως ἢ ὅτι αἱ « πράξεις » αὗται εἶναι καθόλου τὸ μόνον ἱστορικὸν ὑλικόν, ὅπερ οὗτος εὕρισκει παρὰ τῷ ἱστορικῷ.

Ὡς δὲ λέγεται ἐν τοῖς ἐπὶ μέρος πορίσμασι τῆς ἀνωτέρω πραγματείας (σ. 525), εὕρισκεται οὐχὶ λησμονηθὲν κατὰ τὴν ὅλην συγγραφὴν τῶν Βίων παραλλήλων τὸ περὶ τῶν « πράξεων » ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Νικίου (1) παρατήρημα τοῦ Πλουτάρχου. Βεβαίως δὲν προσδοκᾶται ὅτι ἀνάλογος καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἔργων τοῦ Πλουτάρχου διαπίστωσις δύναται νὰ ὑπάρξῃ, καθ' ὅσον διαστολὴ τῶν « πράξεων » ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἱστορικοῦ ὑλικοῦ δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον σύμφωνος πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἔργων τούτων.

β') Δεοντολογικὰ ζητήματα καὶ ἡ θέσις τοῦ Θουκυδίδου

Ζητήματα δεοντολογικοῦ χαρακτῆρος παρέχουσιν ἀφορμὴν ἐν ἀμφισβητουμένῳ ἔργῳ τοῦ Πλουτάρχου νὰ γίνῃ τρεῖς ἀναδρομὴ εἰς τὸν Θουκυδίδην ὡς συγγραφέα.

1. Ὡς πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς, τόσον τὰ ἐν τῇ πρώτῃ, ὅσον καὶ τὰ ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ, δὲν φαίνεται μεταβάλλουσα τὰ πράγματα ἢ εἰσαγωγὴ τῆς γραφῆς « ἀποκαλυπτομένην » ἀντὶ « καλυπτομένην », ἢ γενομένη παρὰ Lindskog - Ziegler.

1) Περ. Ἡροδ. κακοηθ. 3, Ἡθ. 855 C (Βερναρδάκης). Τιθεμένου ζητήματος ἀτόπου καὶ οὐχὶ ὠφελίμου κακολογίας τοῦ ἱστορικοῦ συγγραφέως, κατηγορεῖται ὁ Ἡρόδοτος ὡς προδήλως « ἠδόμενος τῷ κακολογεῖν », ἐπιφέρεται δὲ εἰς στήριξιν τῆς κατηγορίας: « ὄθεν ὁ Θουκυδίδης (III. 36, 6) οὐδὲ τῶν Κλέωνος ἁμαρτημάτων ἀφθόνων ὄντων ἐποίησατο σαφῆ τὴν διήγησιν. Ὑπερβόλου τε τοῦ δημαγωγοῦ θυγῶν ἐνὶ ῥήματι καὶ μοχθηρὸν ἄνθρωπον προσειπὼν ἀφῆκε. Φίλιστος δὲ καὶ Διονυσίου τῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀδικιῶν, ὅσαι μὴ συνεπλέκοντο τοῖς Ἑλληνικοῖς πράγμασιν, ἀπάσας παρέλιπεν ».

Περὶ τοῦ Κλέωνος καὶ ἄλλα καὶ ταῦτα εἰδικώτερον παρατηροῦνται παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ (ἐνθ' ἄνωτ.), τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καταδίκης εἰς θάνατον τῶν Μυτιληναίων ἀποστατῶν: « καταστάσης δ' εὐθύς ἐκκλησίας ἄλλαι τε γνῶμαι ἀφ' ἐκάστων ἐλέγοντο καὶ Κλέων ὁ Κλειαινέτου, ὅσπερ καὶ τὴν προτέραν ἐνενικήκει ὥστε ἀποκτεῖναι, ὧν καὶ ἐς τὰ ἄλλα βιαιότατος τῶν πολιτῶν τῷ τε δήμῳ παρὰ πολὺ ἐν τῷ τότε πιθανώτατος, παρελθὼν ἔλεγε τοιάδε ».

Περὶ τοῦ Ὑπερβόλου παρέχονται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (Η', 87, 3) ὅσα καὶ ἐν τῷ πλουταρχείῳ Βίῳ τοῦ Ἀλκιβιάδου (13) λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν¹: « Ὑπερβολὸν τέ τινα τῶν Ἀθηναίων, μοχθηρὸν ἄνθρωπον, ὠστρακισμένον οὐ διὰ δυνάμεως καὶ ἀξιώματος φόβον, ἀλλὰ διὰ πονηρίαν καὶ αἰσχύνην τῆς πόλεως ».

Τὰ ἀνωτέρω παρατηρήματα ὡς πρὸς τὰ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου παρεχόμενα περὶ τῶν δύο ἀνωτέρω Ἀθηναίων δημαγωγῶν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ πράγματα, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν παρατεθέντων ἀνωτέρω θουκυδιδείων χωρίων. Οὕτω περὶ τοῦ Κλέωνος τὰ περὶ τῶν « ἁμαρτημάτων » φερόμενα ἐν τῷ ἀμφισβητουμένῳ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Πλουτάρχου ἀντιστοιχοῦσι μάλιστα πρὸς τὸ θουκυδίδειον « καὶ ἐς τὰ ἄλλα βιαιότατος τῶν πολιτῶν », ὄντως δὲ περὶ τούτων « οὐκ ἐποίησατο σαφῆ τὴν διήγησιν » ὁ Θουκυδίδης, οὐδὲν δηλονότι συγκεκριμένον εἶπεν², καθ'

1. Περὶ τούτων βλ. ἀναλυτικώτερον ἐν τῇ πρώτῃ τῶν πραγματειῶν τούτων (σ. 499).

2. Κατὰ τὸν A. W. G o m m e (ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σ. 298) ἀμφότερα, τὸ « βιαιότατος τῶν πολιτῶν » καὶ τὸ « τῷ δήμῳ πιθανώτατος », καλῶς μαρτυροῦνται ἐν τῇ ἀμέσως αὐτόθι παρὰ Θουκυδίδη ἀκολουθούσῃ δημηγορίᾳ τοῦ δημαγωγοῦ. Ἄλλ' ἐν τῷ χωρίῳ ἐκ τοῦ Περὶ Ἡροδ. κακοηθ., μάλιστα δ' ἐν τῷ « τῶν ἁμαρτημάτων ἀφθόνων ὄντων » νοητέα περιστατικά.

ὅσον πᾶν τοιοῦτον ἔκρινεν ἄτοπον ὁ ἱστορικός. Ὅμοίως περὶ τοῦ Ὑπερβόλου ἀκριβῶς φέρεται ἐν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ ὅτι ἐκρίθη ἐπαρκῆς ὁ χαρακτηρισμὸς «*μοχθηρὸς ἄνθρωπος*», οὐδὲν δὲ περαιτέρω ἐλέχθη πρὸς διασάφησιν αὐτοῦ, ὅπερ, ὡς ἐκρίθη, θὰ ἦτο ἐκτὸς τῆς διηγήσεως, ἄτοπος καὶ ἐπιβλαβῆς κακολογία.

Ἡ ἐκλογή τῶν δύο Ἀθηναίων δημαγωγῶν προδήλως δὲν ἦτο τυχαία, καθ' ὅσον ἡ φήμη αὐτῶν ἦτο πάντοτε χειρίστη, τὰ δὲ παραδείγματα ταῦτα ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἦσαν εὐγλωττότερα οἰουδήποτε ἄλλου.

Τοῖς ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ἐπιφέρεται ἔν, ἐκ τοῦ Φιλίστου τοῦτο, παράδειγμα. Κατὰ ταῦτα δὲ περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου προβλήματος τῆς ἐν ταῖς ἱστορικαῖς συγγραφαῖς ἀτόπου κακολογίας κρίνονται ὡς ἐπαρκῆς ἔρεισμα τρία παραδείγματα, δύο ἐκ τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἓν ἐκ τοῦ Φιλίστου.

2) Αὐτόθ. 5, Ἡθ. 855 F. Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ περὶ τῆς πλήρους ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἀποσιωπήσεως γεγονότων: «*πολλοὶ δ' ὄλως τὰ χεῖρονα παραλείπουσιν ὥσπερ ἀμέλει περὶ Θεμιστοκλέους Ἐφορος μὲν* (Jacoby F. Gr. Hist, IIa, σ. 96, ἀπόσπ. 189) *εἰπὼν, ὅτι τὴν Πausανίου προδοσίαν ἔγνω καὶ τὰ πρᾶσσόμενα πρὸς τοὺς βασιλέως στρατηγούς, «ἀλλ' οὐκ ἐπέισθη», φησὶν, «οὐδὲ προσεδέξατο κοινουμένου καὶ παρακαλοῦντος αὐτὸν ἐπὶ τὰς (αὐτὰς) ἐλπίδας.»* Θουκυδίδης (I, 135) δὲ καὶ τὸ παράπαν τὸν λόγον τοῦτον ὡς κατεγνωκῶς παρῆκεν»¹.

Τὸ χωρίον τοῦτο βεβαίως πρέπει νὰ ἐκτιμηθῇ ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ ἀμέσως προηγουμένως παρατεθέν. Ἐν τῇ ἐπιθέσει ἐναντίον τοῦ «*ἠδομένου τῷ κακολογεῖν*», ὡς ἐλέχθη, Ἡροδότου ὁ συγγραφεὺς προάγει τὴν ἀποφυγὴν κακολογίας, ἀτόπου προφανῶς, μέχρι τῆς πλήρους ἀποσιωπήσεως ἐνταῦθα. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἐνδόξου σαλαμινομάχου ἐναντι τῆς προδοσίας τοῦ Πausανίου ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν τακτικὴν τοῦ Ἐφόρου, πολλὰ «*χεῖρονα*» εἰπόντος, ἀντιτάσσει τὴν τοῦ Θουκυδίδου, ἀποσιωπήσαντος πάντα ταῦτα, φαίνεται δὲ συντασσόμενος πρὸς τὴν δευτέραν².

1. Τὸ περὶ τοῦ Ἐφόρου καὶ τοῦ Θουκυδίδου τμῆμα τοῦ χωρίου κατὰ Jacoby (ἐνθ' ἄνωτ.), τὸ ὑπόλοιπον δὲ κατὰ Βερναρδάκη.

2. Ἄλλα τε καὶ τὸ «*κατεγνωκῶς*» δὲν ἄγουσιν εἰς τὴν ἀποψιν ὅτι, κατὰ τὸν Πλούταρχον, ἔκρινε ταῦτα ὁ Θουκυδίδης ὡς σπερμολογήματα, διὸ καὶ ἀποσιώπησεν αὐτά.

3) Αὐτόθ. 39, Ἦθ. 870 D. Ἐνταῦθα προβάλλεται τὸ θέμα τῆς στάσεως τοῦ ἀντιλέγοντος, ἐφεξῆς δὲ παρατηροῦνται τὰ ἀκόλουθα: «Θουκυδίδης γοῦν (I, 73-78) ἀντιλέγοντα ποιῶν τῷ Κορινθίῳ τὸν Ἀθηναῖον ἐν Λακεδαίμονι καὶ πολλὰ περὶ τῶν Μηδικῶν λαμπρυνόμενον ἔργων καὶ περὶ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας οὐδεμίαν αἰτίαν προδοσίας ἢ λιποταξίας ἐπενήνοχε Κορινθίοις· οὐδὲ γὰρ εἰκὸς ἦν Ἀθηναίους ταῦτα βλασφημεῖν περὶ τῆς Κορινθίων πόλεως, ἦν τρίτην μὲν ἑώρων μετὰ Λακεδαιμονίους καὶ μετ' αὐτοὺς ἐγχαραττομένην τοῖς ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἀναθήμασιν».

Ἡ μακρὰ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου περικοπή, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ παρατεθῆ ἔνταῦθα, εἶναι ἡ γνωστοτάτη δημηγορία τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸ ἐν Σπάρτῃ συνελθὸν συνέδριον, πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου γενομένη, βραχὺ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου τούτου, ἔπεται δὲ αὕτη τῇ τῶν Κορινθίων, ἀναφανδὸν ταχθέντων ὑπὲρ τοῦ πολέμου τούτου.

Χαρακτηριστικὸν ἐν πρώτοις ἐν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ τὸ «Θουκυδίδης ἀντιλέγοντα ποιῶν τὸν Ἀθηναῖον», δεικνῦον ὅτι κατὰ τὴν ἀποψιν τοῦ γράψαντος τὸ δοκίμιον τοῦτο ἡ δημηγορία εἶναι πλάσμα, συνετέθη δὲ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου¹. Ἀξία προσοχῆς περαιτέρω εἶναι ἡ ἔμφασις ἐν τῇ ἀντιθέσει μεταξὺ τῆς ἐξάρσεως τῆς δράσεως τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὰ Μηδικά, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, καὶ ἀποφυγῆς κατηγορίας τῶν Κορινθίων ἐπὶ «προδοσίᾳ ἢ λιποταξίᾳ» διὰ τὴν γνωστήν ἀντίδρασιν αὐτῶν. Τοιαύτη κατηγορία κατὰ τὸν γράψαντα τὸ δοκίμιον θὰ ἦτο ἴση πρὸς «βλασφημίαν». Ταύτην ἀπέφυγεν ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικός, παρέστησε δὲ τοὺς Ἀθηναίους ἄρχουμένους, πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν Κορινθίων, εἰς τὴν προβολὴν τῶν ἰδίων αὐτῶν ὑπηρεσιῶν.

Κατὰ πάντα ταῦτα ὁ τὴν ἐναντίον τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ἀσχῶν πολεμικὴν συγγραφεὺς τοῦ Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας ἔργου ὡς ἔρεισμα ἐξόχως σπουδαίων κατηγοριῶν, ἀναφερομένων εἰς τὴν συγγραφικὴν δεοντολογίαν, οἷαι εἶναι ἡ ἄτοπος κακολογία καὶ ἡ «βλασφημία», κρίνει προσφορώτερα παντὸς ἄλλου παραδείγματα ἐξ ἄλλων τε συγγραφέων καὶ τοῦ Θουκυδίδου, φαίνεται δὲ σταθερῶς ἐγκρίνων τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τακτικὴν τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ.

1. Ἀνάλογα, ὡς πρὸς τὰς δημηγορίας τοῦ Θουκυδίδου, φέρονται καὶ ἀλλαχοῦ παρὰ Πλουτάρχῳ, ἐν γνησίοις δὲ ἔργοις, περὶ ὧν βλ. κατωτέρω.

γ') Ὁ Θουκυδίδης καὶ ἡ τέχνη τοῦ λόγου κατὰ τὸν Πλούταρχον

1. Αἱ « διηγήσεις » τοῦ Θουκυδίδου

Οὐχὶ σπανίως εὐρίσκει πρόσφορον ὁ Πλούταρχος νὰ ἐκφράσῃ ἀπόψεις περὶ τοῦ Θουκυδίδου ὡς συγγραφέως, εἰδικώτερον ἀναφερομένας εἰς τὴν τέχνην τοῦ λόγου, μάλιστα δὲ εἰς τὰς « διηγήσεις » καὶ τὰς δημηγορίας.

Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν δύο τούτων πραγματειῶν (σ. 497) ἐγένετο διὰ βραχέων λόγος περὶ τῆς ὡς πρὸς τὰς « διηγήσεις » ἱκανότητος τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἐκ Χαιρωνείας συγγραφέως¹.

Ἀναλυτικώτερον τὰ πράγματα ἔχουσιν ὡς ἑξῆς.

1) Νικ. 1. Ἐνταῦθα βεβαίως ὁ Θουκυδίδης εἶναι κυριωτάτη πηγὴ αὐτοῦ, ἐκτὸς δὲ ἄλλων παρατηρήσεων ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ θουκυδιδείου ἔργου, κρίνει χρήσιμον ὁ Πλούταρχος ἀναφερόμενος πάλιν εἰς τὸν Θουκυδίδην νὰ προειδοποιήσῃ τὸν ἀναγνώστην ὡς πρὸς τὰς « διηγήσεις », τὴν τέχνην τῆς περιγραφῆς κατὰ τοὺς ποικίλους τρόπους αὐτῆς: « ὦρα παραιτεῖσθαι καὶ παρακαλεῖν ὑπὲρ ἐμοῦ τοὺς ἐντυγχάνοντας τοῖς συγγράμμασι τούτοις, ὅπως ἐπὶ ταῖς διηγήσεσιν αἱς Θουκυδίδης, αὐτὸς αὐτοῦ περὶ ταῦτα παθητικώτατος, ἐναργέστατος, ποικιλώτατος γενόμενος ἀμιμήτως ἐξενήνοχε, μηδὲν ἡμᾶς ὑπολάβωσι πεπονθέναι Τιμαίῳ πάθος ὁμοιον, ὃς ἐλπίσας τὸν μὲν Θουκυδίδην ὑπερβαλεῖσθαι δεινότητι, τὸν δὲ Φίλιστον ἀποδείξειν παντάλασι φορτικὸν καὶ ἰδιώτην, διὰ μέσων ὠθεῖται τῇ ἱστορίᾳ τῶν μάλιστα κατωρθωμένων ἐκείνοις ἀγώνων καὶ ναυμαχιῶν καὶ δημηγοριῶν... ». Ὡς φανερόν, ἡ προειδοποίησις πρὸς τὸν ἀναγνώστην ἀναφέρεται εἰς τὰς « διηγήσεις » τοῦ Θουκυδίδου ἐν τῷ τμήματι τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὰ περὶ τοῦ Νικίου, μάλιστα δὲ τοῦ δραματικοῦ τέλους αὐτοῦ, κυριωτάτη πηγὴ τοῦ πλουταρχείου ὁμωνύμου Βίου. Τὸ « πάθος », ἢ « ἐνάργεια » καὶ ἡ « ποικιλία » τῶν « διηγήσεων » τούτων ἔχουσί τι τὸ ἀνυπέρβλητον ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν Θουκυδίδην, καθόλου δέ τι τὸ ἀμίμητον. Ἡ πρὸς τὸν ἀναγνώστην προειδοποίησις δεικνύει καλῶς τὴν πλήρη

1. Σημειωτέον ὅτι ὀλίγα τινὰ ἐλέχθησαν, ἐξαιρομένης τῆς ἐν τοῖς Σικελικοῖς περιγραφικῆς τέχνης τοῦ Θουκυδίδου, ἐν ἑτι προγενεστέρῃ πραγματείᾳ ἡμῶν (Ἡ ἑβδόμη « ἱστορία » τοῦ Θουκυδίδου καὶ νέα ἐρμηνεῖα ἀμφισβητουμένου χωρίου, Ἀθηνᾶ, τόμ. ΝΘ', 1955, σ. 143 κ. ἑξ.).

συνείδησιν, ἣν εἶχεν ὁ Πλούταρχος, τῆς ἰδίας ἔναντι τοῦ Θουκυδίδου μειονεξίας ὡς πρὸς τὰς « διηγήσεις », ἀφίνει δὲ νὰ νοηθῆ ἡ ἀπόλυτος πίστις αὐτοῦ ὅτι οἰαδήποτε, ὡς ἡ τοῦ Τιμαίου, προσπάθεια ὑπερβολῆς τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ ὡς πρὸς τὴν « δεινότητα » θὰ ἦγεν ἀπλούστατα εἰς « πάθος », ὡς μὴ ἔχουσα περιεχόμενον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, περιγεγραμμένον διὰ « τῆς περὶ λέξιν ἀμίλλης καὶ ζηλοτυπίας », διατυποῦται εὐκρινέστερον βραχὺ περαιτέρω ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τοῦ Βίου τούτου (1, 4), ἐνθα ὑποστηρίζεται ὅτι εἰς τὸν Πλούταρχον « ὅπως μὲν ἡ περὶ λέξιν ἀμίλλα καὶ ζηλοτυπία πρὸς ἑτέρους μικροπρεπὲς φαίνεται καὶ σοφιστικόν, ἂν δὲ πρὸς τὰ ἀμίμητα γίγνηται, καὶ τελείως ἀναίθητον ».

Τὰ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ὡμολογημένα ταῦτα ὡς πρὸς τὸ ἀνυπέρβλητον τῆς περὶ τὰς « διηγήσεις » δεινότητος τοῦ Θουκυδίδου καὶ τῆς ἰδίας ἔναντι τοῦ ἱστορικοῦ μειονεξίας ἐκτιμῶνται κατ' ἀξίαν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ τέχνη τοῦ λόγου πᾶν ἄλλο ἢ δύναται νὰ κριθῆ ὡς ἀμελητέα.

2) Πότ. Ἀθ. πόλ. ἡ σοφ. ἐνδοξότ. 3, Ἡθ. 347 ABC (Nachstädt). Ὡς « τῶν ἱστορικῶν κράτιστος » χαρακτηρίζεται καθόλου « ὅτι τὴν διήγησιν ὡσπερ γραφὴν πάθει καὶ προσώποις εἰδωλοποιήσας », εἰς στήριξιν δὲ τούτου ἐπιφέρονται εἰδικώτερον περὶ τοῦ Θουκυδίδου τὰ ἀκόλουθα: « ὁ γοῦν Θουκυδίδης αἰεὶ τῷ λόγῳ πρὸς ταύτην ἀμιλλᾶται τὴν ἐνάργειαν, οἷον θεατὴν ποιῆσαι τὸν ἀκροατὴν καὶ τὰ γινόμενα περὶ τοὺς ὄρωντας ἐκπληκτικὰ καὶ ταρακτικὰ πάθη τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐνεργάσασθαι λιχνευόμενος ». Εἰς τεκμηρίωσιν δὲ τῶν κατὰ θεωρίαν ὑποστηριζομένων τούτων ἐπάγεται ὁ Πλούταρχος συγκεκριμένα ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Θουκυδίδου παραδείγματα: « ὁ γὰρ παρὰ τὴν θαλάσσιον αὐτὴν τῆς Πύλου (Thuc. IV, 11, 12) παρατάτων τοὺς Ἀθηναίους Δημοσθένης, καὶ ὁ τὸν κυβερνήτην ἐπισπέρχων Βρασίδης ἐξοκέλλειν καὶ χωρῶν ἐπὶ τὴν (ἀπο)βάθραν καὶ τραυματιζόμενος καὶ λιποψυχῶν καὶ ἀποκλίνων εἰς τὴν παρεξαιρεσίαν, καὶ οἱ πεζομαχοῦντες μὲν ἐκ θαλάσσης Λακεδαιμόνιοι ναυμαχοῦντες δ' ἀπὸ γῆς Ἀθηναῖοι καὶ πάλιν ὁ ἐν τοῖς Σικελικοῖς (Thuc. VII, 71) ἐκ τῆς γῆς πεζὸς ἀμφοτέρων, ἰσορρόπου τῆς ναυμαχίας καθεστηκυίας, ἢ ἄλαστον ἀγῶνα καὶ ξύντασιν τῆς γνώμης ἔχων ». Τοῦ κειμένου ἐφεξῆς ὄντος τεταραγμένου, καλῶς εἰκάζεται ὅτι προστίθεται ἐν παραδείγμα, περαιτέρω δὲ πρέπει νὰ εἶναι τὸ χαρακτηρίζον τὰ παραδείγματα ταῦτα ὑπόλοιπον τῆς περιόδου, οὕτω δὲ μᾶλλον ἀξιόλογον φαίνεται τὸ « τῇ διαθέσει καὶ τῇ δια-

τυπώσει τῶν γενομένων», ὡς πρὸς τοῦτο δέ, τὴν διάταξιν καὶ τὴν διατύπωσιν, καθορίζεται «ἡ γραφικὴ ἐνάργεια», ἢ ὡς ἐν ζωγραφικῷ πίνακι ἐναργῆς ἀναπαράστασις τῶν γενομένων. Πρὸς τὴν ἐνάργειαν ταύτην «ἀμιλλᾶται» διὰ τοῦ λόγου, αἰείποτε, ὡς παρατηρεῖται ἐν ἀρχῇ σχεδὸν τοῦ πλουταρχείου χωρίου, ὁ Θουκυδίδης, ἐπιζητεῖ δηλονότι νὰ ὑπερβῇ αὐτήν. Ταῦτα πάντα τὰ περὶ τὴν «γραφικὴν ἀμιλλαν» εὕρισκε ὁ Πλούταρχος τοσαύτης σπουδαιότητος, ὥστε χαρακτηρίζει αὐτὰ ὡς τὴν ιδιότητα τοῦ «τῶν ἱστορικῶν κρατίστου», τὴν ὁποίαν εὕρισκε ἐπόμενον, ὡς ἄλλα τε καὶ ὁ εἰσάγων τὰ περὶ Θουκυδίδου «γούν» ὑποδεικνύει, νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν Ἀθηναῖον ἱστορικόν.

3) Περὶ βί. ποι. Ὀμήρ. 72 (Βερναρδάκης). Ἐνταῦθα ὁ λόγος περὶ τῶν «πλασμάτων», ἦτοι «τῶν χαρακτήρων τῶν λόγων», παρατηρεῖται δὲ ὅτι «οἱ μετ' αὐτὸν (sc. Ὀμηρον) ποιηταὶ ἢ λογογράφοι ἐπειθήδυσαν ἐν τι τούτων ἕκαστος», καὶ ἐπιφέρονται παραδείγματα: «Θουκυδίδου μὲν τὸ ἀδρόν, Λυσίου δὲ τὸ ἰσχνόν, Δημοσθένους δὲ τὸ μέσον».

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητον ὅτι δι' ἕκαστον εἶδος «πλάσματος» προυβλήθη εἰς, κορυφαῖος προδήλως, «λογογράφος» τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἐν οἷς ὁ Θουκυδίδης, φερόμενος οὕτως ἀπὸ τινος λογοτεχνικῆς, οὐχὶ δὲ ἱστορικῆς, ἀπόψεως παρὰ τῷ γράφοντι ἐνταῦθα παραπλεύρως πρὸς τὸν Δημοσθένη καὶ τὸν Λυσίαν.

2. Αἱ δημηγορίαι τοῦ Θουκυδίδου

Αἱ δημηγορίαι τοῦ Θουκυδίδου εἶναι τὸ ὑποκείμενον ἰδιαιτέρων παρατηρήσεων τοῦ Πλουτάρχου, ἀναφερομένων εἰς τὴν μορφήν ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον.

1) Φάβ. Μ. (1). Πραγματευόμενος ὁ Πλούταρχος περὶ τῆς ἰδίας παρασκευῆς τοῦ Φαβίου Μαξίμου, τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκείνου Ρωμαίου, διὰ τὰ δημόσια πράγματα παρατηρεῖ, ἐκτὸς ἄλλων, ὅτι οὗτος «ἤσκει τὸν λόγον ὄργανον πειθοῦς πρὸς τὸν δῆμον, εὖ μάλα τῷ βίῳ προπόντως κατακεκοσμημένον». Διὰ τῆς ἀκολουθούσης αἰτιολογίας διασαφεῖται τὸ παρατήρημα: «οὐ γὰρ ἐπὴν ὠραῖσμός οὐδὲ κενὴ καὶ ἀγοραῖος χάρις, ἀλλὰ νοῦς ἴδιον καὶ περιτιτὸν ἐν γνωμολογίαις σχῆμα καὶ βάθος ἔχων, ἃς μάλιστα ταῖς Θουκυδίδου προσεοικέναι λέγουσι». Ὁ νοῦς ἐν τῷ λόγῳ, ὡς ἤσκει αὐτὸν ὁ Φάβιος Μάξιμος, εἶχεν «ἴδιον καὶ περιτιτὸν σχῆμα καὶ βάθος», ταῦτα δ' ἐν «γνωμολογίαις», ἐν τῷ ἀποφθεγμα-

τικῶς δηλονότι ἀποφαίνεσθαι γνώμην. Ἐκ τῶν περὶ τῶν « γνωμολογιῶν » ἐπιφερομένων « ἄς μάλιστα ταῖς Θουκυδίδου προσεικέναι λέγουσι » πρέπει νὰ συναχθῆ ὅτι κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ ἐκ Χαιρωνείας συγγραφέως¹ τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα, τοσοῦτον δ' ἐπαινετικά, χαρακτηριστικὰ τὰ μάλιστα προσιδιάζουσιν εἰς τὰς θουκυδιδεῖους δημηγορίας.

2) Πολ. παραγγ. 6, Ἡθ. 803 B. Ἐνταῦθα μετ' ἐπὶ μέρους παρατηρήματα περὶ τοῦ πολιτικοῦ λόγου ἐν σχέσει πρὸς τὸν δικανικὸν ἀκολουθεῖ τὸ γενικόν: « καθόλου δ' ὁ μὲν ὄγκος καὶ τὸ μέγεθος τῷ πολιτικῷ (sc. λόγῳ) μᾶλλον ἀρμόττει », κατοχυροῦται δὲ τὸ παρατήρημα κατὰ τὴν τοσοῦτον ἰσχυρὰν πλουτάρχειον συνήθειαν διὰ παραδειγμάτων, εὐθὺς ἀμέσως παρατιθεμένων: « παράδειγμα δ' οἱ τε Φιλιππικοὶ καὶ τῶν Θουκυδίδου (I 86. II 72. 60 - 64) δημηγοριῶν² ἢ Σθενελαΐδα τοῦ ἐφόρου, καὶ Ἀρχιδάμου τοῦ βασιλέως (ἢ) ἐν Πλαταιαῖς, καὶ Περικλέους ἢ μετὰ τὸν λοιμόν ». Οὕτως ὁ « ὄγκος » καὶ « τὸ μέγεθος », χαρακτηριστικά, κρινόμενα ὡς καθόλου μᾶλλον ἀρμόζοντα εἰς τὸν πολιτικὸν λόγον, προβάλλονται ὡς παράδειγμα ἐν τοῖς Φιλιππικοῖς τοῦ Δημοσθένους καὶ τρισὶ δημηγορίαις τοῦ Θουκυδίδου, ὧν τινες ἐκ τῶν λίαν γνωστῶν. Ὡς πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ δὲ ταῦτα τοῦ πολιτικοῦ λόγου αἱ θουκυδίδειοι δημηγορίαι φέρονται παραλλήλως πρὸς τοὺς Φιλιππικούς, ἄλλαις λέξεσιν ὁ Θουκυδίδης τοποθετεῖται εἰς τὸ αὐτό, μέγιστον βεβαίως, ὕψος, εἰς δὲ καὶ ὁ Δημοσθένης, ὁ ὕπατος τῶν Ἑλλήνων ρητόρων. Λέγομεν ὁ Θουκυδίδης, καθ' ὅσον κατὰ τὴν καὶ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ (πβ. κ. σ. 216) ἀποψιν αἱ δημηγορίαι εἶναι ἔργον τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ, οὐχὶ δὲ τῶν φερομένων ὁμιλητῶν.

Μεστὰ περιεχομένου εἶναι ὅσα ἐν τοῖς πέντε ἀνωτέρω χωρίοις, ὧν ἐν νοθεύομενον, φέρονται περὶ τοῦ Θουκυδίδου ὡς συγγραφέως ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὴν παρ' αὐτῷ τέχνην τοῦ λόγου. Ἐν μὲν ταῖς « διηγήσεσιν » αὐτοῦ τὸ « πάθος », ἢ « ἐνάργεια » καὶ ἢ « ποικιλία »

1. Τὸ « λέγουσι » τοῦ πλουταρχείου κειμένου ὑποδηλοῖ καθ' ἡμᾶς οὐχὶ ἐποχὴν αὐτοῦ νὰ ἐκφράσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμην, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδυναμίαν, καθ' ὅσον λόγοι τοῦ Φαβίου δὲν ἦσαν εἰς αὐτὸν προσιτοί.

2. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι οἱ Φιλιππικοί, ἀντιθέτως πρὸς τὰς δημηγορίας, φέρονται ἐνταῦθα ἄνευ γενικῆς τοῦ δημιουργοῦ. Τὸ πρᾶγμα δὲν φαίνεται τυχαῖον, ἐνδεχομένως δὲ ὑποδηλοῦται ἐνταῦθα ὅτι, φιλιππικούς μὲν ἐποίησεν εἰς, γνωστὸς δὲ, ὁ Δημοσθένης, δημηγορίας δὲ καὶ ἄλλοι, πλὴν τοῦ Θουκυδίδου. Ὡς εἰκός, ταῦτα περὶ Ἑλλήνων μόνον.

εἶναί τι τὸ καθόλου ἀμίμητον, πρὸς τὴν « γραφικὴν δὲ ἐνάργειαν », τὴν ὡς ἐν πίνακι ζωγραφικῶ ἐναργῆ ἀναπαράστασιν, αἰείποτε διὰ τοῦ λόγου « ἀμιλλᾶται » ὁ Ἄθηναῖος ἱστορικός· ἐν δὲ ταῖς δημηγορίαις καθόλου μὲν εὐρίσκεται « νοῦς », ἔχων « ἴδιον καὶ περιττὸν σχῆμα καὶ βάθος » ἐν « γνωμολογίαις », ἐν τῷ ἀποφθεγματικῶς δηλονότι ἀποφαίνεσθαι γνώμην, εἰδικώτερον δέ, προκειμένου περὶ τοῦ « πολιτικοῦ λόγου », « ὁ ὄγκος καὶ τὸ μέγεθος » εὐρίσκονται μᾶλλον ἀρμόζοντα αὐτῷ. Πάντα τὰ παρατηρήματα ταῦτα συνάπτονται κατὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον πρὸς τὰ πράγματα εἴτε, συνηθέστερον δέ, διὰ παραδειγμάτων, ὡς τὰ περὶ τῆς « γραφικῆς ἐναργείας » ἐν ταῖς « διηγήσεσι » καὶ « τοῦ ὄγκου καὶ τοῦ μεγέθους » ἐν « τῷ πολιτικῷ λόγῳ », εἴτε διὰ προσομοιώσεως, ὡς τὰ περὶ τοῦ « νοῦ » ἐν ταῖς δημηγορίαις, εἴτε δι' ἀναφορᾶς εἰς τρίτον συγγραφέα, ὡς τὰ περὶ ἀμιμήτου τῶν θουκυδιδείων « διηγήσεων ». Εὐρίσκεται δὲ ὁ Θουκυδίδης ὡς πρὸς τὰς « διηγήσεις » ἀμίμητος, ὡς πρὸς δὲ τὰ φερόμενα « πλάσματα » καὶ τὰς δημηγορίας παραφέρεται οὗτος πρὸς ἄλλους κορυφαίους τοῦ δοκίμου ἀττικοῦ λόγου ἀντιπροσώπους, ὡς εἶναι ὁ Δημοσθένης. Ἡ καθόλου συνάφεια αὕτη καταδεικνύει ὅτι τὰ παρατηρήματα ταῦτα εἶναι καρπὸς βαθείας, προσωπικῆς δέ, μελέτης προσώπων καὶ πραγμάτων ὡς πρὸς τὴν παρὰ Θουκυδίδη τέχνην τοῦ λόγου. Ἄν δὲ δεχθῶμεν ὅτι τὰ παρατηρήματα ταῦτα ἐκφράζουσι θαυμασμόν τοῦ Πλουτάρχου πρὸς τὸν Θουκυδίδη ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, πρέπει νὰ δεχθῶμεν παραλλήλως ὅτι ὁ θαυμασμός οὗτος εἶναι συνειδητός, καθ' ὃ προκύπτων ἐξ ἰδίας ἐμπειρίας.

δ') Περιστατικὰ περὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἔργου τοῦ Θουκυδίδου

Τὰ ἀνωτέρω ἀφορῶσιν εἰς τὴν συγγραφικὴν τοῦ Θουκυδίδου ἀξίαν κατὰ τὰ ἴδια τοῦ Πλουτάρχου παρατηρήματα. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ ἐκ Χαιρωνείας συγγραφέως ἀνευρίσκονται καὶ περιστατικά, ὡς πραγματικὰ παραδιδόμενα ἢ καὶ κατὰ πλάσμα. Περὶ τούτων νῦν ὁ λόγος.

1) Κάτ. πρ. 2. Ἐνταῦθα ἀναγινώσκονται τὰ ἀκόλουθα περὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας τοῦ Κάτωνος τοῦ πρεσβυτέρου, τοῦ ὀνομαστοῦ τούτου ἀνδρὸς τῆς Ρώμης: « ἄλλως δὲ παιδείας ἑλληνικῆς ὀψιμαθῆς λέγεται γενέσθαι, καὶ πόρρω παντάπασιν ἡλικίας ἑλλητικῶς ἑλληνικὰ βιβλία λαβῶν εἰς χεῖρας, βραχέα μὲν ἀπὸ Θουκυδίδου πλείονα δ' ἀπὸ Δημοσθένους εἰς τὸ ὀητορικὸν ὠφεληθῆναι. τὰ μέντοι συγγράμματα καὶ δόγμασιν ἑλληνικοῖς καὶ ἱστορίαις ἐπιεικῶς διαπεποίκιλται ». Τὰ ὡς πρὸς τὴν μελέτην τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ τῶν καρπῶν αὐτῆς εἰς

τὸν Κάτωνα τὸν πρεσβύτερον, εἰσαγόμενα διὰ τοῦ « λέγεται », ἀποτελοῦσι τὴν παράδοσιν, τὰ δ' ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ εἶναι ἐκ τῶν γεγονότων διαπιστώσεις. Ἐκ τῶν παραδιδομένων χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι, καίτοι ἐν λίαν προβεβηκυῖα, πλήρους δηλονότι ὠριμότητος καὶ παγίων συνήθως κατευθύνσεων, ἡλικία ὁ Κάτων οὗτος, ὁ τοσοῦτον εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν παράδοσιν προσηλωμένος « ἑλληνικὰ βιβλία ἔλαβεν εἰς χεῖρας », ἐν τούτοις « εἰς τὸ ῥητορικὸν ὠρελήθη », ὡς πρὸς τὴν ρητορικὴν τέχνην ἤντησεν ὠφελήματα. Ἄξιον προσοχῆς εἶναι περαιτέρω τὸ γεγονὸς ὅτι δύο μόνον μνημονεύονται ὡς εἰς τοῦτο ὠφελήσαντες αὐτὸν συγγραφεῖς, παραπλεύρως δέ, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Δημοσθένης, δηλουμένης σαφῶς διὰ τοῦ « βραχέα μὲν », « πλείονα δὲ » διαφορᾶς οὐχὶ κατὰ ποιότητα, ἀλλὰ κατὰ ποσότητα, εὐεξηγήτου ὡς ἐκ τοῦ εἶδους τῆς ὠφελείας. Ὡς πρὸς τὰ ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Κάτωνος τούτου ὡς « ποικίλματα » διαπιστούμενα « δόγματα ἑλληνικὰ καὶ ἱστορίαι » παρατηρητέον ὅτι ταῦτα προδήλως δὲν εἶναι ἄσχετα πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Θουκυδίδου, δύναται μάλιστα περαιτέρω νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι ὑπομιμνήσκουσιν ἡμᾶς ἰσχυρῶς τὰ μὲν « δόγματα » τὰς « γνωμολογίας »¹, αἱ δὲ « ἱστορίαι » τὰς « διηγήσεις » τοῦ ἱστορικοῦ, περὶ ὧν βραχὺ ἄνωτέρω ὁ λόγος. Καθόλου δὲ δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι κατὰ τὰ παραδιδόμενα, ὡς καὶ τὰ διαπιστούμενα ἐνταῦθα, ἢ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ὡς συγγραφέως ἐπίδρασις εἶναι ἐξόχως εἰς αὐτὸν τιμητικὴ.

2) *Βασ. ἀποφθ. στρατ. 14, Ἡθ. 207 F, (Nachstädt): « τῶν δ' Εὐρυκλέους κατηγορῶν ἐνὸς ἀφειδῶς καὶ κατακόρως παρορησιαζομένου καὶ προαχθέντος εἰπεῖν τι τοιοῦτον εἰ ταῦτά σοι, Καῖσαρ, οὐ φαίνεται μέγала, κέλευσον αὐτὸν ἀποδοῦναί μοι Θουκυδίδου τὴν ἐβδόμην », ὀργισθεὶς ἀπάγειν ἐκέλευσε· πνυθόμενος δὲ διὰ τῶν ἀπὸ Βρασίδου γεγονότων ὑπόλοιπος οὗτός ἐστι μετεπέμψατο καὶ μέτρια νουθετήσας ἀπέλυσε ».

Τὸ χωρίον τοῦτο ὑπῆρξεν ὑποκείμενον ἰδιαιτέρας μελέτης ἡμῶν, ἐν ταύτῃ δ' ἐπεχειρήθη διασάφησις καὶ λύσις τῶν ἐκ τοῦ χωρίου προκυπτόντων ποικίλων προβλημάτων. Ὡς ἐκ τούτου καὶ πρὸς ἀποφυγὴν μὴ ἀπολύτως ἀναγκαίων ἐπαναλήψεων ἀρκούμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν

1. Δὲν φαίνεται τυχαῖον τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ « γνωμολογίαι » αὗται συνάπτονται πρὸς τὴν παιδείαν Ρωμαίου ἐπίσης, ἀναλόγων δὲ πνευματικῶν κατευθύνσεων, τοῦ Φαβίου Μαξίμου. Ἰσχυρὰ ἀνιχνεύεται ἡ ροπὴ πρὸς τὸ ἀποφθεγματικῶς ἐκφράζεσθαι παρὰ τοῖς Ρωμαίοις, τοῦλάχιστον τοῖς στερεῶς ἐχομένοις τῶν πατρῶν, διδάσκαλος δὲ τούτου ἐκρίνετο ὁ Θουκυδίδης.

παράθεσιν τῶν ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον πρόβλημα συναγομένων, παραπέμποντες εἰς αὐτὴν τὸν ἐνδεχομένως πλείονα ἐπιθυμοῦντα ἀναγνώστην: « Κατὰ πάντα ταῦτα, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι διὰ τῆς « ἑβδόμης » ἐν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ νοεῖται τὸ ἑβδομον βιβλίον τοῦ Θουκυδίδου κατὰ τὴν καὶ νῦν ἰσχύουσαν, οὐχὶ δὲ τὴν εἰς δέκα τρία βιβλία, διαίρεσιν... ἐξ ἄλλου αἱ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ἐνδείξεις, συνδυαζόμεναι πρὸς ἄλλοθεν μαρτυρούμενα, ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου, ὡς καὶ τοῦ συγγραφέως, ἐν γένει δὲ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Αὐτοκρατορίας ἐν Ρώμῃ, καθ' οὓς τὸ ἔργον τοῦ Θουκυδίδου εἶχεν εὐρείαν διάδοσιν μάλιστα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἐν οἷς καὶ τῶν Σπαρτιατῶν, εἰς τὸ ἑβδομον βιβλίον αὐτοῦ ἀπεδίδετο ὑπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν εἰδικωτέραν ἔννοιαν ἢ ἰδιότης τοῦ μεγάλου »¹. Ξένος πρὸς τὴν γενικὴν ταύτην ἐντύπωσιν περὶ τοῦ ἑβδόμου βιβλίου τοῦ Θουκυδίδου δὲν θὰ ἦτο βεβαίως ὁ γράψας τὸ ἐξ οὗ τὸ ἡμέτερον χωρίον ἀμφισβητούμενον ἔργον.

3) Περ. ἀδολ. 21, Ἡθ. 513 Β (Pohlenz): « Καὶ ὅπως τὴν ὀγδόην Θουκυδίδου κατατεινόμενος (sc. ὁ περιτιτὸς καὶ ἀδολέσχης) ἐρεῖ καὶ κατακλύσει τὸν ἄνθρωπον, ἕως φθάσει καὶ Μίλητος ἐκπολεμωθείσα καὶ φυγαδευθεῖς τὸ δεύτερον Ἀλκιβιάδης ». Περὶ τοῦ χωρίου τούτου ἱκανὸς κατ' ἐπανάληψιν ἐγένετο ὑφ' ἡμῶν λόγος ἄλλαχοῦ², ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ διαφόρων ἐπόψεων. Χαρακτηριστικὸν ὡς πρὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ « ὀγδόη » τοῦ Θουκυδίδου συνδέεται ἐνταῦθα πρὸς τὸν « περιτιτὸν καὶ ἀδολέσχην », ὁ ὁποῖος « κατατεινόμενος » αὐτὴν « ἐρεῖ καὶ κατακλύσει τὸν ἄνθρωπον ». Εἰκάζεται δὲ ὅτι τὸ « κατατεινόμενος » ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ « ἐπιμηκύνας » ἀναφέρεται εἰς τὴν δευτέραν « φυγάδευσιν » τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἀποχώρησιν δὲ μᾶλλον αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ἀθηναϊκῶν δυνάμεων, ἢ ὁποία, ἀνήκουσα εἰς μετὰ τὴν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Θουκυδίδου ἱστορικὴν ὕλην, ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ συνεχίζοντος αὐτὸν Ξενοφῶντος (Ἑλλην. Α', 5, 16 κ. ἐξ.). Οὕτως φαίνεται εὐσταθοῦσα ἢ ἄποψις ὅτι ἐνταῦθα ἐπιδιώκεται ἐν τῷ στόματι τοῦ « περιτιτοῦ καὶ ἀδολέσχου » νὰ παρασταθῇ τὸ ὀγδοον βιβλίον τοῦ Θουκυδίδου

1. Θ. Σ. Τζαννετάτου, Ἡ ἑβδόμη « ἱστορία » τοῦ Θουκυδίδου καὶ νέα ἐρμηνεῖα ἀμφισβητουμένου χωρίου, Ἀθηνᾶ, τόμ. ΝΘ', 1955, σ. 149.

2. Τοῦ αὐτοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 141 κ. ἐξ., Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ διαιρέσεις τοῦ ἔργου τοῦ Θουκυδίδου, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φίλος. Σχ. Παν. Ἀθ., 1955-1956 (ἀφιέρωμα εἰς Γεώργιον Χατζιδάκιν), σ. 395.

ὡς κείμενον οὐχὶ φλύαρον, ἀλλὰ μεγάλης ἐκτάσεως, ἄνευ δὲ ἀποχρῶντος λόγου προσφερόμενον, αἰτόπως δὲ πρὸς ἄλλα συναπτόμενον. Περαιτέρω εὐλόγως ὑποτίθεται ὅτι ἡ μνεία ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου τῆς «ὀγδόης Θουκυδίδου» δὲν ἐγένετο κατὰ σύμπτωσιν, ἐν τῇ προτιμήσει δὲ αὐτῆς ἀνιχνεύεται, ἂν μὴ καὶ ἄλλο τι, ἢ διὰ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λόγον εὐρεῖα δημοσιότης τοῦ κειμένου τούτου κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου.

Τὰ τρία ἀνωτέρω περιστατικὰ ἀπηχοῦσι γενικωτέρας μᾶλλον ἢ ἥττον τῆς δημοσίας γνώμης κατὰ καιροὺς ἐντυπώσεις. Ἡ ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Θουκυδίδου ἐπὶ τὸν Κάτωνα τὸν πρεσβύτερον παραδιδομένη ἢ καὶ διαπιστουμένη ἐπίδρασις, ἢ εὐρεῖα διάδοσις τῆς «ἐβδόμης», τοῦ ἐβδόμου δηλονότι βιβλίου τοῦ Θουκυδίδου, ἢ πρὸς τὰ «μεγάλα» ὑπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἔννοιαν συναπτομένη ἐν ἀμφισβητουμένῳ χωρίῳ τοῦ Πλουτάρχου ἢ τεκμαιρομένη εὐρεῖα ἐπίσης δημοσιότης τῆς «ὀγδόης», τοῦ ὀγδοῦ βιβλίου, τοῦ Θουκυδίδου κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου ἀποτελοῦσι στοιχεῖα ἐπιρρωννύοντα ἢ καὶ ἐν τισὶ συμπληροῦντα τὰ ἴδια τοῦ Πλουτάρχου παρατηρήματα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Θουκυδίδου τέχνην τοῦ λόγου.

Δ' - ΚΑΤΑ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΝ ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ

Ἀπόψεις γενικαί, ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Θουκυδίδου ἀντλούμεναι, συχνάκις προβάλλονται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου αὐτολεξεί.

1) Πῶς διακρ. κόλακ. 12, Ἡθ. 56 BC. Ὁ Πλούταρχος, πραγματευόμενος περὶ τῶν κολάκων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι «πρὸς τὸ ἡθος ἐξικνοῦνται τοῖς ἐπαίνοις καὶ... τοῦ τρόπου τῆς κολακείας θιγγάνουσι», ἀλλὰ τε περὶ αὐτῶν ὑποστηρίζει καὶ ὅτι «ἀρχὴν καὶ πηγὴν τοῦ βίου διαστρέφουσι, τὰ τῆς ἀρετῆς ὀνόματα τῆς κακίας περιτιθέντες». Εἰς στήριξιν τούτων ἐπάγεται ὁ φιλόσοφος: «ἐν μὲν γὰρ ταῖς σιτάσεσι καὶ τοῖς πολέμοις ὁ Θουκυδίδης (III, 82, 4) φησὶν ὅτι ἔτιν εἰλωθυῖαν ἀξιῶσιν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῆς δικαιοσύνης. τόλμα μὲν γὰρ ἀλόγιστος ἀνδρεία φιλέταιρος ἐνομίσθη, μέλλησις δὲ προμηθῆς δειλία εὐπρεπής, τὸ δὲ σῶφρον τοῦ ἀνάνδρου πρόσχημα, καὶ τὸ πρὸς ἅπαν συνετὸν ἐπὶ πᾶν ἀργόν».

Ἡ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου περικοπὴ αὕτη ἀποδίδεται μετ' ἀπολύτου ἀκριβείας ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου. Εἶναι ἐν τούτοις ἀπρόσφορος ἐκ πρώ-